

MIȘCAREA DE EMANCIPARE NAȚIONALĂ A GRECILOR (1789-1821). ETAPE, EVOLUȚIE, CARACTERISTICI (II)*

Dragoș Palade

Structura democratică și flexibilă a conducerii Eteriei în perioada 1814-1820 a favorizat replierea, mai ales în funcție de circumstanțele politice internaționale. Așadar, revoluția din Spania¹, precum și expediția contra lui Ali, pașa de Ianina², au determinat schimbările de la vârfurile ierarhiei societății. Eșuarea celei de-a doua încercări de convingere a lui Ioannes Capodistria³, de a prelua conducerea mișcării de emancipare națională a grecilor l-a determinat pe Xanthos să se orienteze spre Alexandru Ipsilanti⁴.

Acest episod ridică o serie de semne de întrebare. De ce tentativa de „înregimentare” a aghiotantului țarului Alexandru I a survenit abia în aprilie 1820? De ce liderul eterist nu a luat în serios primul refuz al lui Capodistria? Și de ce Alexandru Ipsilanti a acceptat atât de ușor și atât de prompt o astfel de ofertă? Este posibil ca întârzierea „cooptării” lui Alexandru Ipsilanti la cârma Eteriei să se datoreze unui cumul de factori. Sporirea frământărilor diverselor națiuni din Europa putea fi interpretată drept apropierea momentului declanșării războiului de eliberare. În plus, grecii nu aveau în Balcani nici un punct de sprijin în jurul căruia să-și construiască eșafodajul luptei lor armate. Dispariția lui Karagheorghe, chiar dacă nu a afectat moralul *arché*-ului, l-a lăsat, cel puțin, fără un partener serios de discuție. Milos Obrenovici nu era un susținător al insurecțiilor, și cu atât mai puțin al subordonării mișcării de emancipare a sârbilor celei a grecilor. Voievodul de la Belgrad era conștient că-și datorează tronul sultanului Mahmud II-lea, iar orice tentativă de rebeliune a sârbilor ar putea periclită, nu atât soarta sa, cât mai ales câștigurile obținute de etnicii săi în 1813. Așadar, Eteria nu putea conta pe ajutorul concret al națiunilor balcanice organizate. Aflată în faza sa finală, rebeliunea lui Ali din Tebeleni, chiar punând în pericol sprijinul politic și militar promis de către unii lideri din Epir și Moreea⁵, rămânea ultima opțiune a eteriștilor.

* Prima parte a acestui studiu a fost publicată în *Carpica*, XXXVIII, 2009, p. 262-287.

¹ La 1 ianuarie 1820 (cf., Émile Bourgeois, **Manuel historique de politique étrangère, Tome II. Les Révolutions (1789-1830)**, sixième édition, Paris, 1920, p. 630 și urm).

² Notis Botzaris, **Visions balkaniques dans la préparation de la Revolution grecque (1789-1821)**, Geneve, Paris, 1962, p. 102.

³ Oferta lui Xanthos a fost refuzată succesiv de către ministrul de externe al țarului Alexandru I în anul 1817 și respectiv în aprilie 1820 (cf., **Ibidem**, p. 87; G.-G. Gervinus, **Insurrection et régénération de la Grèce**, Tome premier, Paris, 1863, p. 165; Marian Stroia, **Români, marile puteri și sud-estul Europei (1800-1830)**, prefată de Florin Constantiniu, București, 2002, p. 170 și urm).

⁴ **Ibidem**, p. 166; Gaston Isambert, **L'indépendance greque et l'Europe**, Paris, 1900, p. 44.

⁵ **Ibidem**, p. 48.

Nu este exclus ca și factorul uman să fi jucat un rol important în „ocolirea” persoanei lui Alexandru Ipsilanti în anul 1816, extrem de tânăr (24 de ani)⁶, recent întors de pe front, marcat de propria dramă (cauzată de pierderea brațului său stâng), lipsa de experiență politică erau tot atâtea motive care-l făceau nepotrivit pentru asumarea unei atari răspunderi.

Nici în 1820 nu dădea dovadă de realism politic. Planul de a cucerii Constantinopolul într-o singură noapte, de a captura flota și pe sultan și de a-l șantaja în vederea eliberării Greciei⁷ reprezentau dovezi în acest sens. De aici se naște o altă întrebare. De ce nu i s-a oferit conducerea Eteriei în noiembrie 1819, când au fost inițiați trei dintre frații săi⁸, sau cel puțin la o dată imediat apropiată? Se pare că situația grea în care se găsea pașa de Ianina⁹, revoluția din Spania, frământările din Italia impuneau precipitarea lucrurilor. De aici se desprinde idea că pentru liderii eteriști, Ipsilanti prezenta interes doar prin prisma contactelor sale cu mediile politice din jurul țarului, precum și datorită legăturilor de prietenie cu Capodistria. Așadar, nu persoana sa și nici descendența dintr-o distinsă familie fanariotă n-au contat în decizia de oferire a conducerii Eteriei lui Alexandru Ipsilanti. Dar mai mult decât atât, se putea sugera în continuare, poate cu mai mult succes decât înainte, implicarea militară a Rusiei în proiectul de insurecționare a Balcanilor.

Poate, din contra, s-a dorit evitarea implicării fanarioților într-un proiect național de asemenea anvergură, din pricina renumelui și a versatilității lor, a compromiterii lor prin colaborarea cu otomanii. În plus, suspiciunea ce plana asupra lor descuraja aderența la mișcare a unor largi categorii de populație.

Există un alt aspect nedezbătut de istoriografie. Ce impact a avut asupra eteriștilor anunțul în care era precizată preluarea de către Alexandru Ipsilanti a conducerii Eteriei? Este posibil ca acest fapt să fi dat naștere la o serie de întrebări în rândul notabililor din Pelopones, aceasta după ce au fost inițial convinși să se alăture Societății Prietenilor, presupusă a fi patronată de către Capodistria, sau chiar de însuși țarul Alexandru I. S-au produs cumva modificări la vârfurile structurii ierarhice? Care dintre aceștia este adevăratul lider al organizației? Sunt fanarioții în spatele acestei „escrocherii” politice? Cât de serioasă este Philiki Etairia în acțiunea de propagandă și de atragere a noilor adepți? Cât de reale sunt scopurile, mijloacele și susținerea enunțate până acum? Din lipsa informațiilor documentare ne este imposibil să estimăm câți dintre primați și-au retras sprijinul politic și material promis societății. Cert este că turnura afacerii i-a speriat pe negustorii bogați, care au refuzat acordarea de ajutoare financiare mișcării¹⁰.

⁶ S-a născut în anul 1792 (cf., Vladimir Mischevca, Periklis Zavitsanos, **Principele Constantin Ypsilanti (1760-1816)**, Chișinău, 1999, p. 157).

⁷ Acest proiect era prevăzut într-o formă parțială în „Planul general” al Eteriei, cât și integral în „Planul parțial pentru Constantinopol” (cf., Notis Botzaris, **op. cit.**, p. 104 și urm).

⁸ G.-G. Gervinus, **op. cit.**, p. 152.

⁹ În 1821 mai deținea doar cetatea Itch-kalé (cf., Notis Botzaris, **op. cit.**, p. 122).

¹⁰ G.-G. Gervinus, **op. cit.**, p. 169.

Poate din lipsa unei soluții viabile pentru funcția de șef al al Societății Prietenilor, fruntașii eteriști nu s-au împăcat cu refuzul lui Capodistria. De asemenea, trebuie luat în considerare și aspectul temporizării situației. Așteptarea ivirii unor oportunități în politica orientală a Rusiei, precum și modificarea cadrului general european puteau reprezenta factori hotărâtori în modificarea atitudinii ministrului de externe al Cabinetului de la Petersburg față de Eterie. Simpatizând cu aripa moderată a mișcării de eliberare națională¹¹, acesta susținea regenerarea culturală a grecilor, dezvoltarea conștiinței lor naționale prin educație, traduceri, prin apelul la moștenirea greacă¹² etc. Cunoscând frământările revoluționare, Capodistria căuta să liniștească lucrurile chiar din mijlocul grecilor¹³. De aceea, pentru a-i descuraja pe eteriști și nu numai, pentru a dezminți zvonurile și a spulbera aura de mister din jurul *arché*-ului a publicat, la 6/18 aprilie 1819, **Observations sur les moyens d'améliorer le sort des Grecs**¹⁴. Cunoscând îndeaproape politica orientală a Rusiei, precum și atitudinea celorlalte Mari Puteri față de schimbările politice rezultante ale acțiunilor insurecționale, a sfătuit ca orientarea mișcării de emancipare a grecilor să se îndrepte spre restabilirea caracterului național recâștigat printr-un sistem educațional, „îmbunătățit prin promovarea moralei creștine, prin literatură și afaceri publice”¹⁵. Această filosofie politică¹⁶, precum și implicarea sa în constituirea *Societății filomuzelor*¹⁷, statutul său de membru al Societății literare greco-dacice (1810-1812)¹⁸, toate acestea nu lasă nici o îndoială în privința neparticipării sale la planurile Eteriei. Totodată este evidentă concordanța dintre declarațiile și acțiunile omului de stat grec¹⁹.

Din postura de rezident în teritoriile otomane, precum și, mai apoi, de oficial al Republicii celor Șapte Insule Unite²⁰ a putut prevedea reacția sultanului față de greci

¹¹ G.L. Arș, **Capodistria à Corfou en 1819**, în volumul **Les relations entre les peuples de l'URSS et les grecs, fin du XVIIIème-début du XXème siècle**. Troisième colloque organisé à Thessalonique et Ouranopolis, Halkidiki (24-27 mai 1989) par l'Institut d'Etudes Balkaniques de Thessalonique et l'Institut d'Etudes Slaves et Balkaniques de l'Académie des Sciences de l'URSS, Thessaloniki, 1992, p. 14.

¹² Domna Dontas, **Greek Historians on John Capodistrias: A selective Bibliography**, în *Balkan Studies*, 31, 1, 1990, p. 91.

¹³ G.L. Arș, **op.cit.**, p. 15.

¹⁴ Zacharias N. Tsiropoulos, **Mémoires et rapports de Jean Capodistrias (1809-1822). Problèmes et recherche**, în *Balkan Studies*, 19, 1, 1978, p. 25.

¹⁵ Domna Dontas, **op.cit.**, p. 91.

¹⁶ Patricia Kennedy-Grimsted, **Capodistria and a „New Order” for Restauration Europe: The „Liberal Ideas” of a Russian Foreign Minister, 1814-1822**, în *The Journal of Modern History*, XL, 2, 1968, p. 167; Theophilus C. Prousis, **The Greeks of Russia and the Greek Awakening 1774-1821**, în *Balkan Studies*, 28, 2, 1987, p. 277).

¹⁷ **Ibidem**, p. 273.

¹⁸ Nestor Camariano, **Les Principautés Roumaines à la lumière de l'autobiographie de Jean Capodistria**, în *RRH*, VIII, 2, 1969, p. 264.

¹⁹ Există istorici filo-elieni care consideră, în mod eronat și fără un fundament documentar, că Ipsilanti nu a acționat singur și că a fost susținut și încurajat din umbră de Capodistria. Ba mai mult, susțin că ministrul de externe al Cabinetului de la Petersburg i-ar fi promis „aventurierului” Ipsilanti chiar ajutorul Rusiei (Douglas Dakin, **The Unification of Greece (1770-1923)**, London, 1972, p. 33).

²⁰ Chiar și existența unui stat semi-autonom, aflat sub suzeranitatea Imperiului Otoman și protectoratul

în cazul unei insurecții precipitate și insuficient pregătite. Așadar, el constata insuficienta responsabilizare a grecilor față de patria lor, în general, și lipsa impactului ideilor iluministe în rândul maselor, în special. Temându-se de pericolul irosirii progreselor realizate de către greci până la acel moment, își exprima în mod deschis concepția sa politică: culturalizare și insurecție numai când circumstanțele internaționale o vor permite²¹.

La 12/24 aprilie 1820 Alexandru Ipsilanti a acceptat prompt oferta de „angajare” a lui Xanthos²². Să fi fost din cauza patriotismului ardent și din dorința de a vedea Grecia eliberată de sub tirania otomană? Cum de nu a cerut un răgaz pentru a analiza în tihnă mijloacele aflate la dispoziție, precum și de a pune în balanță oportunitățile și variantele de acțiune. Să fi fost vorba de inconștiență sau de vreun interes obscur? Înclin să cred că fiul lui Constantin Ipsilanti a văzut în Philiki Etairia, atât ocazia, cât și mijlocul prin care se puteau realiza proiectele bizantine ale familiei sale. Din acest motiv a cerut și a obținut, deși Xanthos nu avea autorizarea necesară, conducerea supremă și absolută a societății²³. Alexandru Ipsilanti, încă de la numire, sa, și-a pus serios amprenta asupra evoluției societății. Arché-ul a încetat, în fapt, să mai existe, hotărârile sale fiind percepute, de către episcopul general al organizației, doar cu titlu consultativ²⁴. Pentru faptul că nu a avut de la bun început intenția de a ridica steagul luptei din Grecia și nici de a trece Dunărea cu forțele sale armate pentru a insurecționa Peninsula Balcanică stă mărturie testamentul politic al fostului domn Constantin Ipsilanti. Vom încerca să aprofundăm, în continuare, mai pe larg, acest subiect nedezbătut de istoriografia problemei din acest punct de vedere.

Nu a existat un act juridic de această factură, emis de către domnul Constantin Ipsilanti, însă, anumite afirmații ale acestuia, acțiunile întreprinse de către unii dintre fiii săi (Alexandru, Dimitrie, Nicolae) în sensul materializării aspirațiilor sale de mărire, precum și alte elemente, pe care le-am dezvoltat în cadrul acestui proiect de lucru, ne-au condus la concluzia existenței unui program politic, cu titlu imperativ, constituit și lăsat

Rusiei, permitea punerea în practică a „mașinării” social-politice care să pregătească societatea greacă în vederea declanșării conflictului armat. Nașterea Republicii celor Șapte Insule Unite a fost percepută de greci, la 1800, ca un stimul puternic pentru emanciparea națională și ca o legătură mobilizatoare între speranțe și realitatea politică (Catherine Koumariannou, **The Contribution of the Intelligentsia toward the Greek Independence Movement 1798-1821**, în volumul **The Struggle for Greek Independence. Essays to mark the 150th anniversary of the Greek War of Independence**, Edited by Richard Clogg, London, 1973, p. 73).

²¹ Theophilus C. Prousis, **op.cit.**, p. 276.

²² G.-G. Gervinus, **op.cit.**, p. 166.

²³ **Ibidem**.

²⁴ Raportul lui Dikaos, prezentat la Ismail, în data de 13 octombrie 1820, ce indica gradul de pregătire a Peloponesului, a determinat luarea hotărârii începerii insurecției din Moreea (cf. **Ibidem**, p. 171). Puțin după acest moment, Alexandru Ipsilanti, invocând știrile alarmante privind descoperirea conspirației contra statului otoman, a decis singur începerea insurecției din Principatele Române. Detumarea locului de izbucnire a rebelunii a fost posibilă prin atragerea aripii radicale a Societății Prietenilor de partea sa (G.L. Arș, **On the Life in Rusia of the Greek patriotic Family of Ipsilanti**, în *Balkan Studies*, 26, 1, 1985, p. 85).

moștenire în familia Ipsilanti de către fostul domn al Moldovei și Țării Românești.

Ambițiile unor domni fanarioți de a-și depăși condiția de „slujbași” umili ai Porții și de a deveni suverani peste anumite teritorii s-au împletit cu idealurile de reînviere a Imperiului Bizantin. Convingerea puternică în iminenta prăbușire a Imperiului Otoman sub loviturile Marilor Puteri, dar mai ales ale Rusiei, dorința de stabilitate în statutul lor juridic și credința că erau „moștenitorii legitimi” ai unei epoci de glorie, toate acestea au produs mutații semnificative în mentalitatea unei părți a „aristocrației” din Fanar²⁵, într-o asemenea măsură încât să determine implicarea și chiar impulsionearea prefacerilor din Balcani. Un caz tipic a fost cel al familiei Ipsilanti.

Concepția politică a domnului Constantin Ipsilanti nu s-a mărginit, ca în cazul multor domni fanarioți, numai la principatul încredințat spre administrare ei, a imaginat, a intrigat, a făcut o serie de demersuri pentru a depăși limitele de acțiune politică impuse de către sultan „prinților fanarioți”. Astfel, a urmărit ca în urma unui război ruso-otoman să obțină consimțământul țarului pentru crearea unui stat autonom (evident sub suzeranitatea Rusiei)²⁶, care să cuprindă Moldova și Țara Românească²⁷, neexcluzând posibilitatea extinderii asupra întregii Peninsule Balcanice²⁸. Aceste planuri de mărire erau lipsite de un fundament legitim, dar mai ales de un minim calcul politic²⁹, și se întemeiau doar pe urmările imprevizibile ale unui război³⁰ (cum

²⁵ Grégoire Cassimatis, *Esquisse d'une sociologie du phanariotisme*, în *Symposium. L'époque phanariote* 21-25 octombrie 1970. A la mémoire de Cléobule Tsourkas, Thessaloniki, 1974., p. 164.

²⁶ Notis Botzaris, *op.cit.*, p. 23; Leonid Boicu, *Principatele Române în raporturile politice internaționale (1792-1821)*, Iași, Editura Institutul European, 2001, p. 129.

²⁷ Puține mărturii documentare menționează și Serbia în aria preocupărilor „imperiale” ale lui Constantin Ipsilanti (cf., Hurmuzaki, *Documente*, Supl. I, Vol. II, **(1781-1814)** culese de A.I. Odobescu din Arhivele Ministerului Afacerilor Străine din Paris, București, 1885, p. 383 (doc. 527); idem, Supl. I, Vol. III, **(1709-1812)**. Documente culese din Arhivele Ministerului Afacerilor Străine din Paris de A.I. Odobescu, București, 1889, p. 109 (doc. 50). Contactele cu sârbii se înscriu într-un registru tactic menit să creeze o diversiune pentru înlesnirea acțiunilor sale. Raționamentele sale erau simple. Existența unui număr cât mai mare de inamici declarați ai Porții reprezintă cu atât mai multe șanse pentru succesul planurilor sale. De aceea a întreținut legături cu aianul din Rusciuc, Ismail Aga Tersenikli-oglu, încurajându-l în tendințele sale separatiste de puterea de la Constantinopol (cf., A.F. Miller, *Mustpha Pacha Bâiraktar*, Association Internationale d'Études du Sud-Est européen. Études et documents concernant le Sud-Est européen, (7), Bucarest, 1975, p. 125 și urm).

²⁸ Henryk Batowski, *Le mouvement pan-balkanique et les différents aspects des relations inter-balkaniques dans le passé*, în *Balkan Studies*, 2, 1961, p. 331.

²⁹ Langeron îl cataloga astfel în anul 1806: „il avait l'esprit, comme tous les Grecs; mais aussi, comme les Grecs, peu de jugement et peu de suite dans les idées, et son ambition démesurée ne cadrait pas avec ses moyens ni avec sa position”. El vedea intriga ca fiind singurul instrument de realizare a proiectelor sale. Așa a ajuns probabil să-l determine pe aianul din Rusciuc, Ismail Aga Tersenikli-oglu să se alieze cu foștii săi inamici (Pazvand-oglu, pașa de Vidin, Ali, pașa de Ianina, Ismail, bei de Seres, aianii de Plovdiv și Adrianopol) pentru a-și apăra autonomia de tendințele centralizatoare ale sultanului Selim al III-lea (A.F. Miller, *op.cit.*, p. 126).

³⁰ Mijloacele de realizare a ambițiilor sale, atât cât am putut desprinde din istoriografia problemei, precum și din evoluția evenimentelor politico-militare din primul deceniu al secolului al XIX-lea erau: provocarea unui război ruso-otoman, organizarea unei armate a Principatelor, a cărei experiență militară să fie

s-a și dovedit în final) precum și pe considerente de echilibru de forțe ce puteau surveni la sfârșitul conflictului militar.

Succesul înregistrat în declanșarea ocupației Principatelor Române de către trupele ruse (decembrie 1806) a fost singura reușită deplină a planului său³¹. Ajuns domn al Moldovei și al Țării Românești (1807)³², cu ajutorul trupelor ruse de ocupație, a devenit repede incomod pentru generalii Michelson și Miloradovici. Aceștia au realizat că se pot folosi de factorii politici interni pentru asigurarea proviziilor necesare armatei țariste. În această manieră a fost silit să se retragă la Moscova, după ce și-a cheltuit toate resursele financiare pentru crearea unei armate „balcanice”³³ și, implicit, întreaga sa energie pentru materializarea visurilor sale „imperiale”.

Alexandru Ipsilanti a fost desemnat „executorul testamentar” al tatălui său, fiind cel mai nimerit a-i lua locul în această postură, însă nu singur, ci împreună cu frații săi Nicolae și Gheorghe³⁴. În speranța că va ajunge vreodată într-o funcție de decizie politică, Constantin Ipsilanti a încercat printr-o educație particulară³⁵ să-și modeleze fiul cel mare în sensul idealurilor sale de mărire. Toate ambițiile nerealizate, toate năzuințele neîmplinite, toată experiența politică acumulată, precum și cele „două tronuri”, ar fi dorit să i le lase „moștenire” fiului său³⁶, în maniera în care au fost „recepționate” de la tatăl său, domnul Alexandru Ipsilanti³⁷ (domn al Țării Românești între anii 1774-1782 și 1796-1798 și al Moldovei între anii 1786-1788)³⁸. Doar trecerea timpului a făcut ca

dobândită în cadrul acestui conflict, precum și prin arsenalul cel mai de preț al unui fanariot, intriga (cf., Hurmuzaki, **Documente**, Supl I, Vol. III, p. 109 și urm (doc. 50).

³¹ Idem, Sup. I, Vol. II, p. 375 (doc. 518).

³² În actele emise începând din decembrie 1806 se intitulează „Domn amîndorora Țerilor Moldova și Valahia” (cf., V.A. Urechia, **Istoria românilor**. Seria 1800-1830, Tom. IX, București, 1896, p. 101, 131, 139).

³³ Pentru mai multe detalii vezi Emil Vărtosu, **Despre corpul de voluntari eleni creat la București în 1807**, în *SMIM*, V, 1962, p. 530-544 și Venera Rădulescu, **Un document inedtit din colecțiile Muzeului Național de Istorie referitor la participarea românilor la războiul ruso-turc 1806-1812**, în *MuzNaț*, V, 1981, p. 205-210.

³⁴ „A fost silit la acest pas – a întreprinde insurecția din Principate – de jurământul făcut tatălui său, care îi ceruse, în ultimele sale clipe, să nu dezvăluie această taină nimănui, cu excepția complicilor lui, înainte de a începe acțiunea” (cf., **Documente privind istoria României. Răscoala din 1821**, Vol. I, (Izvoare interne), București, Editura Academiei, 1959, p. 355).

³⁵ G.L. Arș, **On the Life in Rusia...**, p. 74; „Tinerii fanarioți destinați să conducă treburile publice se formau prin grija luminată a părinților lor, se hrăneau din tinerete cu sentimente înalte și învățau să folosească o limbă superioară celei a oamenilor de rând” (cf., Iacovaky Rizo Néroulos, **Cours de littérature greque moderne**, Genève, f.a., p. 81-82).

³⁶ G.-G. Gervinus, **op.cit.**, p. 84.

³⁷ Idealurile „imperiale” ale domnului Alexandru Ipsilanti au rămas doar la stadiu de intenție. Viziunea sa de transformare a Imperiului Otoman într-un imperiu turco-creștin, prin asocierea fanarioților la conducere, evidențiază participarea fanarioților la alternativele ce se proiectau în cancelariile Marilor Puteri privind restabilirea unui imperiu creștin de răsărit (cf., D. Nastase, **Originea imperială plâsmuită și înrudită românești autentice ale Ipsilanților**, în *ArhGen*, vol. II, 1995, 3-4, p. 59 și urm.) Această evoluție a gândirii fanariote denotă încrederea în capacitatea de modelare politică a unui imperiu (care era și al lor), „à leur idée du passé, alliée aux nécessités du présent” (cf., Grégoire Cassimatis, **op. cit.**, p. 164).

³⁸ Const. C. Giurescu, **Un remarquable prince phanariote: Alexandre Ypsilanti, voévode de Valachie**

aceste iluzii politice să devină „ereditare” în familia Ipsilanti.

Argumente în sprijinul celor afirmate ne oferă chiar Constantin Ipsilanti, care se arăta mulțumit de „ardoarea cu care acești copii – fiii săi – par să-și devoteze viața”³⁹, continuând a lucra pentru materializarea planurilor tatălui lor. Totodată, se arăta îngrijorat pentru Alexandru, fiul său mai mare, „*qui, avec de moyens d'intelligence et un excellent coeur, a un penchant à l'indépendance et une vivacité capable de l'égarer, s'il n'est fortement contenu*”⁴⁰ (s.n.). Viața dusă în Rusia de „beizadeaua” Alexandru a fost dedicată întru totul aspirațiilor tatălui său, întrucât a început prin a fi intermediar pentru corespondența dintre Constantin Ipsilanti și principele Czartoryski, fiind, desigur, la curent cu planurile celor doi⁴¹.

Alexandru Ipsilanti a urmat întru totul sfaturile tatălui său Constantin. A adoptat „le symbol du phenix”⁴², sperând ca prin aceasta să sensibilizeze conștiința popoarelor balcanice în vederea susținerii mitului bizantin⁴³, ale cărui conotații politice și religioase au fost exploatate în diversele insurecții izbucnite în Peloponez⁴⁴. În plus, există o asemănare evidentă între ideologia fanariotă și cea eteristă privind unitatea de credință a popoarelor balcanice în vederea organizării luptei antiotomane⁴⁵.

În pofida stăpânirii otomane, Bizanțul a rămas, totuși, în mentalul colectiv al popoarelor supuse Semilunei⁴⁶. Pornind de la această premisă, Constantin Ipsilanti a încercat să ridice Balcanii sub steagurile corpurilor sale de voluntari. Strategia acestuia de a-și lega numele de organizarea unei armate a Principatelor și de a deveni un partener militar pentru Rusia în conflictul ce s-a desfășurat între anii 1806-1812 nu și-a atins obiectivele. Ambiția fostului „domn al Moldovei și Țării Românești” de a

et de Moldavie, în volumul *Symposium: l'époque phanariote*, 21-25 octobre 1970. A la mémoire de Cléobule Tsourkas, Thessaloniki, 1974, p. 63, 68.

³⁹ P.P. Panaitescu, **Correspondența lui Constantin Ypsilanti cu guvernul rusesc (1806-1810). Pregătirea Eteriei și a renașterii politice românești**, București, 1933, p. 101.

⁴⁰ **Ibidem**.

⁴¹ **Ibidem**, p. 56 și urm.

⁴² Dumitru Năstase, *L'héritage imperial byzantin dans l'art et l'histoire des Pays Roumains*, Milano, 1976, p. 39.

⁴³ D. Popovici, **Literatura română în epoca „luminilor”**, în *Studii literare*, vol. I, Cluj, 1972,, p. 70; C.Th. Dimaras, **Istoria literaturii neogrecești**, București, 1968, p. 172.

⁴⁴ A.F. Miller, **op.cit.**, p. 57-59.

⁴⁵ Propaganda Eteriei susținea înfrățirea popoarelor creștine în lupta cu trupele sultanului, chiar și după dezavuarea țaristă (Emil Vărtosu, **1821. Date și fapte noi**, București, 1932, p. 69). Legăturile societății secrete cu Grecia și cu „alte locuri unde rezidau grecii”, ca și ideea de națiune, reprezentau liantul acțiunii lor și un punct de reper pentru un stat elen, preconizat a cuprinde întreaga Peninsulă Balcanică. Elenismul bizantin a fost preluat de către Biserică și ulterior de către fanarioți (la sfârșitul secolului al XVIII-lea) și avea în vedere restabilirea unui imperiu medieval, unit prin dominația „aristocrației” din Fanar, a limbii și a culturii grecești (Stephen G. Xydis, **Medieval Origins of Modern Greek Nationalism**, în *Balkan Studies*, 9, 1968, p. 19 și urm; George D. Frangos, **The Philiki Etairia: A Premature National Coalition**, în volumul **The Struggle for Greek Independence. Essays to mark the 150th anniversary of the Grek War of Independence**, London, 1973, p. 90).

⁴⁶ D. Popovici, **op. cit.**, p. 71.

realiza o componentă importantă a unui stat (suveran sau doar autonom) n-a reușit⁴⁷, cum, din aceleași motive, a eșuat, mai târziu, și tentativa „eteristului” Alexandru de a crea o armată competitivă⁴⁸.

Totodată, șeful Eteriei și-a apropiat „arsenalul” tactic și strategic specific fanariotului. Așa cum la Constantinopol agenții fostului dragoman (promovat domn în Principate) deveneau cei ai succesorului său, tot astfel o parte a „colaboratorilor” lui Constantin Ipsilanti⁴⁹ au intrat, în preajma anului 1821, în serviciul fiului său⁵⁰. Unii aveau chiar poziții înalte în structura Eteriei, precum Iordache Olimpiotul, Constantin Samurcaș și sârbul Ștefan Jifcoviți⁵¹. Constantin Ipsilanti a urmărit să confere Principatelor, unite sub sceptrul său, un statut juridic solid în Sud-Estul Continentului, și să creeze, astfel, un stat care să influențeze semnificativ raporturile politico-diplomatice în cadrul chestiunii orientale. Același obiectiv a avut în vedere și Alexandru, care a impus schimbarea planurilor inițiale ale *Philiki Etairia* și începerea acțiunii revoluționare din Principate⁵², și nu din Peloponez, cum s-a stabilit la consfăturile eteriste de la Ismail (octombrie 1820)⁵³ și de la Vostitza (26-29 ianuarie 1821)⁵⁴.

Ideea începerii acțiunii insurecționare din Principate, dacă nu s-a născut odată cu acceptarea conducerii Eteriei, cel puțin s-a conturat pe parcursul pregătirilor

⁴⁷ Trupele sale înarmate și echipate cu mari cheltuieli nu aveau valoare militară, întrucât le lipsea disciplina, instruirea, nu cunoșteau manevrele militare etc. (cf., Emil Vărtosu, **Despre corpul de voluntari eleni creat la București în 1807**, p. 544).

⁴⁸ În plus, caracterul oamenilor săi era unul îndoielnic, motivația înrolării lor era exclusiv pecuniară și în nici un caz ideea eliberării Greciei, iar dacă adăugăm și componenta eterogenă etnic a „militarilor” avem imaginea completă a unei armate de ocupație dezorganizate (M.Al. Soutzo, **Historie de la Revolution greque**, Paris, 1829, p. 64 și urm).

⁴⁹ N. Camariano, **L'activité de Georges Olympios dans les Principautés Roumaines avant la Revolution de 1821**, în *RESEE*, II, 1964, nr. 3-4, p. 433. Înțelegând că domnul Constantin Ipsilanti pregătea o armată contra turcilor, Iordache Olimpiotul a părăsit Serbia, unde a luptat de partea lui Karagheorghe și a haiducului Velcu, și a trecut în Valahia. La București, a lucrat pentru recrutarea unui număr important de oameni, care s-au alăturat armatelor ruse comandate de Michelson; Constantin Samurcaș a obținut între anii 1802 și 1821 diverse dregătorii în Oltenia. A fost, pe rând, mare căminar, mare logofăt, mare vornic și de șase ori caimacam (cf. I.C. Filitti, **Banatul Olteniei și Craioveștii**, Craiova, 1932, p. 106 și urm; idem, **Îndreptări și adăogiri**, București, 1940, p. 10 și urm; idem, **Oltenia și cărmuitorii ei, 1391-1831**, în *Arhivele Olteniei*, IX, 49-50, mai-august, 1930, p. 151; D. Bodin, **Tudor Vladimirescu și Constantin Samurcaș**, în volumul **În amintirea lui Constantin Giurescu. La douăzeci și cinci de ani de la moartea lui (1875-1918)**, București, 1944, p. 158).

⁵⁰ I.C. Filitti, **Îndreptări și adăogiri**, p. 12 și urm.

⁵¹ **Documente privind istoria României. Răscoala din 1821**, Vol. IV, p. 62; Pentru mai multe detalii vezi și **Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu. Documente externe**, București, 1980, p. 278.

⁵² Theophilus C. Prousis, **op. cit.**, p. 279.

⁵³ **Ibidem**; Konstantinos K. Hatzopoulos, **Was Alexander Ypsilandis struck off the list of officers of the russian army?**, în *Balkan Studies*, vol. 28, 2, 1987, p. 281; hotărârea lui Alexandru Ipsilanti a rămas nestrămutată în ciuda deciziilor luate în cadrul celei de-a doua consfătuiri eteriste de la Vostitza dintre 26-29 ianuarie 1821 (G.D. Ișcu, **Revoluția română din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu**, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, 1996, p. 39).

⁵⁴ **Ibidem**.

conspirative⁵⁵. Alexandru Ipsilanti a „confiscat” direcțiile de acțiune ale Eteriei și le-a subsumat propriilor interese. Dacă până la numirea sa (aprilie 1820) ca epitrop general al Societății Prietenilor centrul de greutate al operațiunilor era în Peloponez, după acest moment acțiunea se mută în sudul Rusiei, aproape de spațiul unde se vor derula evenimentele din anul 1821⁵⁶.

Acțiunea aventuroasă a lui Alexandru Ipsilanti nu se putea desfășura în Peloponez sau în Moreea, unde propaganda eteristă nu a avut un prea mare succes, datorită suspiciunilor notabililor, care își riscau poziția socială și privilegiile doar în baza unor simple promisiuni⁵⁷. Cu toate acestea Epitropul general al *Philiki Etairia* a insistat pentru derularea „planului parțial privind Constantinopolul”⁵⁸. Această acțiune fantezistă era menită a distra atenția autorităților otomane de la pregătirile ce se desfășurau la Nord de Dunăre. Corespondența purtata cu Ali, pașa de Ianina⁵⁹, precum și contactele frecvente cu Miloș Obrenovici⁶⁰ se înscriau în același registru tactic (utilizat mai înainte de Constantin Ipsilanti), ce viza dispersarea forțelor lui Mahmud al II-lea și înlesnirea mișcărilor sale în Moldova și Țara Românească.

Totodată, a învățat din experiența tatălui său, care a văzut în Rusia, în cele din urmă, o putere condusă (cum era și firesc) doar de propriul interes. Pacea de la București (16/28 mai 1812) a reprezentat pentru Constantin Ipsilanti confirmarea neechivocă a intențiilor Petersburgului față de Moldova și Țara Românească. Experiența sa politică dobândită cu acest prilej i-a evidențiat (în cazul în care mai era nevoie) faptul că valoarea unui fanariot pentru politica orientală a Rusiei nu trebuie

⁵⁵ Sub pretextul deconspirării Societății Prietenilor, Ipsilanti îl anunța pe Perrevos, la data de 24 octombrie 1821, că și-a schimbat planurile și va înainta prin Principate. „Dușmanii au descoperit multe și ne pândesc [...]. Am schimbat deci planurile, și să nu aștepti să viu de la Triest. Voi ataca provinciile înaintate și prin mijlocul dușmanilor îmi voi deschide drum spre d-voastră” (cf., **Documente privind istoria României. Răscoala din 1821**, Vol. IV, p. 74).

⁵⁶ Theophilus C. Prousis, **op.cit.**, p. 279.

⁵⁷ Nicolae Iorga a explicat lipsa ecoului Eteriei în rândurile populației grecești prin scopul eminent aristocratic al mișcării ce viza reînvierea Imperiului Bizantin și prin absența unor dovezi palpabile care să justifice implicarea politico-militară a Rusiei în cadrul viitoarei insurecții, întrucât „la o răscoală nu se putea ajunge, tocmai pentru că se făgăduise războiul ruso-turc” (cf., N. Iorga, **Istoria statelor balcanice în epoca modernă**, Vălenii de Munte, 1913, p. 157 și urm; G. D. Iscu, **op.cit.**, p. 40).

⁵⁸ Planul extravagant de a controla într-o singură noapte capitala Imperiului prin incendiarea depozitelor de cereale, a celor cu praf de pușcă, aruncarea în mare a „tunurilor care se află în arsenalul artileriei”, ocuparea Turnului „Kiz-culé, fiindcă „de acolo poate fi atacat mai bine palatul”, și capturarea sultanului (cf., **Documente privind istoria României. Răscoala din 1821**, Vol. IV, p. 98). Ne putem întreba dacă insistența sa în legătură cu punerea în practică a acestui plan absurd nu era menită să abată atenția frunțașilor eteriști de la „preocupările” liderului lor.

⁵⁹ N. Botzaris, **op.cit.**, p. 46.

⁶⁰ Asupra voievozului sârb liderul Eteriei a făcut constant presiuni în vederea declanșării insurecției contra Imperiului Otoman. Atitudinea rezervată a lui Miloș Obrenovici se explică prin evaluarea lucidă a opțiunilor sârbilor, într-un moment în care angajaseră negocieri intense la Constantinopol care trebuiau să conducă la recunoașterea unui statut de autonomie pentru teritoriile acestora (**Documente privind istoria României. Răscoala din 1821**, Vol. IV, p. 46, 58, 65 și urm).

separată de legătura acestuia cu Poarta Otomană. Tocmai de aceea, declarația lui Alexandru Ipsilanti de la Iași⁶¹ ar putea fi rezultatul unui calcul politic și nu o eroare involuntară. Acest episod, catalogat la unison de către întreaga istoriografie drept un „monument” de nedibăcie politică, ar putea fi un act deliberat⁶², conștient.

Argumente în acest sens ne dă chiar Constantin Ipsilanti, care a dorit ca fiul său, Alexandru, să beneficieze de experiența sa politică de natură a evita eventuale greșeli ce ar putea fi fatale în anumite situații. De aceea, i-ar fi transmis, în iunie 1816: „*Fiule, niciodată să nu uiți că grecii, pentru a se elibera, trebuie să conteze doar pe propriile lor forțe*”⁶³ (s.n.). Este clar că fostul domn al Principatelor nu se referea la aspirații în sens național, deoarece este cunoscută aderența fanarioților la formula imobilismului politic și social, ci la eliberarea tuturor teritoriilor în care locuiesc grecii. O dovadă că Alexandru Ipsilanti și-a însușit sfaturile tatălui său rezidă în mesajul său (8 octombrie 1820) către „compatrioții din Grecia”⁶⁴, dar și într-o scrisoare către domnul Moldovei, Mihai Suțu (30 ianuarie 1821)⁶⁵. Aceleași idei le regăsim într-o scrisoare adresată lui Xanthos de către cumnatul și colaboratorul său, Gheorghe Cantacuzino⁶⁶.

Este de notorietate faptul că nu a existat o legătură clară între conducerea Eteriei și factorii politici de la Petersburg⁶⁷ (în pofida părerilor unei părți a

⁶¹ C.D. Aricescu, **Istoria revoluțiunii române dela 1821**, Craiova, 1894, p. 92.

⁶² G.-G. Gervinus, **op.cit.**, p. 84.

⁶³ Démètre Skarl. Soutzo, **Les famille princières grecques de Valachie et de Moldavie**, în volumul **Symposium L'epoque phanariote, 21-25 octobre 1970. A la mémoire de Cléobule Tsourkas**, Thessaloniki, 1974, p. 250.

⁶⁴ „Știu că în inimile tuturor este înrădăcinată acea moderată prejudecată, că niciodată noi singuri nu vom putea să ne eliberăm, ci trebuie să așteptăm de la străini salvarea noastră. Fiecare om cu minte poate să vadă cât de mincinoasă este această prejudecată, este destul numai să adâncească problemele patriei noastre.[...] dacă puteți, atunci spuneți că de la alții trebuie să așteptăm salvarea noastră.[...] Să aveți totdeauna înaintea ochilor că niciodată un străin nu ajută un străin, fără câștiguri foarte mari. Sângele pe care îl vor vărsa străinii pentru noi îl vom plăti foarte scump și vai de Grecia! când se va înscăuna o tiranie sistematică în măruntaiele ei. Dar când noi singuri vom scutura jugul tiraniei...”(s.n.) (cf., **Documente privind istoria României. Răscoala din 1821**, Vol. IV, p. 69).

⁶⁵ „[...] cine nu vede că puterea protectoare după ce a pierdut atâtea oști și atîția bani pentru cucerirea acestor provincii, nu le va păstra pentru sine ca un bastion al întregii sale împărății?” (s.n.) (cf., **Ibidem**, p. 114).

⁶⁶ „Multe precedente ne-au învățat că niciodată un străin nu ne va procura o fericire de-a gata. Niciodată grecii nu trebuie să speră că vor fi eliberați de străini. De aceea urmează ca ei, părăsind orice speranță, să speră cu ajutorul lui Dumnezeu numai în vitejia și puterea lor”. (s.n.) (cf., **Ibidem**, p. 148).

⁶⁷ Măsurile energice luate de Alexandru Ipsilanti și de către unii șefi eteriști pentru a împiedica aflarea adevărului despre neimplicarea guvernului rus în susținerea acțiunilor conspirative ale unei societăți de inspirație masonică au mers până la comiterea de asasinat. Cazul primului emisar trimis de cercurile conducătoare grecești din Peloponez (1819) care, descoperind că „Rusia nu era amestecată în activitățile eteriștilor” a fost ucis de un al doilea emisar, I. Paparrigopoulos (trimis în 1820), câștigat între timp de către Comitetul suprem, este revelat în acest sens (G.D. Iscru, **op.cit.**, p. 40). De asemenea, Chiriac Camarinos care aducea mesaje lui Capodistria pentru notabilii greci și din care reieșea neutralitatea Cabinetului de la Petersburg față de o eventuală insurecție în Balcani a fost ucis de către Xanthos la Galați. (cf., I. Capodistria, **op.cit.**, p. 167 și urm; **Documente privind istoria României. Răscoala din 1821**, Vol. IV, p. 95 și urm; idem, Vol. V, p. 282, nota 3).

istoriografiei elene⁶⁸ și sovietice⁶⁹), mai ales într-un moment în care Marile Puteri priveau cu circumspecție orice acțiune a Rusiei, iar împăratul Alexandru I excludea implicarea militară a armatei sale în orice zonă de interes și mai ales în Balcani⁷⁰. O dovadă în plus o reprezintă negocierile ruso-otomane angajate la Constantinopol în vederea semnării unei convenții explicative a Tratatului din 1812⁷¹. Așadar, politica orientală a Puterii Nordice viza consolidarea influenței sale la Istanbul și în Balcani și nicidecum aneoxiuni teritoriale pe seama Principatelor Române. Prin urmare, nu suntem de acord cu aprecierea că diplomația țarului a susținut mișcarea eteristă pe care încerca să o folosească drept pretext de intervenție militară contra Imperiului Otoman⁷², în urma căreia ar fi mutat granița sa pe Dunăre. O astfel de opinie nu ia în calcul raporturile de putere existente în acel moment între Rusia, pe de o parte, și Austria, Marea Britanie și Prusia, pe de altă parte⁷³. Implicarea Cabinetului de la Petersburg într-un conflict cu Imperiul sultanilor nu s-ar fi realizat fără a provoca declarațiile de război ale celorlalte Mari Puteri.

Contextul internațional, ca și experiența politică a tatălui său, de serviciile căruia factorii de conducere ai Puterii Nordice s-au dispersat atât de repede, puteau fi motivele pentru care Alexandru Ipsilanti ar fi încercat în mod deliberat compromiterea Rusiei față de cancelariile europene, dar mai ales față de Poarta Otomană. Dezvăluirea amestecului țarist pune în dificultate guvernul de la Petersburg, silit să ofere explicații și dezmințiri în toate capitalele europene⁷⁴. Astfel, diplomația rusă era obligată să adopte o atitudine de strictă neutralitate față de

⁶⁸ Pentru acest subiect vezi Constantinos A. Vacalopoulos, **La structure sociale de la nation grecque avant la Révolution de 1821 (d'après les informations de deux essais inédits de Georges Lassanis, membre de Philiki Hétairie)**, în *Balkan Studies*, 16, 1975, p. 62 și urm; Theophilus C. Prousis, *op. cit.*, p. 279.

⁶⁹ G.M. Piatigorsky, **De l'histoire de l'activité de la Philiki Etéria à Odessa dans les années 1814-1821. Les données récentes des archives soviétique sur les biographies des éteristes d'Odessa**, în volumul **Les relations entre les peuples de l'URSS et les grecs, fin du XVIIIème-début du XXème siècle**. Troisième colloque organisé à Thessalonique et Ouranopolis, Halkidiki (24-27 mai 1989) par l'Institut d'Études Balkaniques de Thessalonique et l'Institut d'Études Slaves et Balkaniques de l'Académie des Sciences de l'URSS, Thessaloniki, 1992, p. 131; G.L. Ars, **On the life in Russia...**, p. 86.

⁷⁰ Prokesch-Osten fils, **Dépêches inédites du chevalier de Gentz aux hospodars de Valachie pour servir à l'histoire de la politique européenne (1813 a 1828)**, Tom. II, Plon et Cie, Paris, 1877, p. 40-41, 74-75, 81, 112, 126-127.

⁷¹ Pentru mai multe detalii vezi Al. Vianu, **Negocierile ruso-turce cu privire la Principatele Române (noiembrie 1820-martie 1821)**, în *AUB*, seria Istorie, 2, 1958, p. 105-116.

⁷² Pentru mai multe detalii vezi Andrei Oțetea, **Tudor Vladimirescu și revoluția din 1821**, București, 1971.

⁷³ Paul W. Schroeder, **The Transformation of European Politics 1763-1848**, Oxford, 1996, p. 588-590.

⁷⁴ Era cunoscută atitudinea violentă a Porții față de orice acțiune a Rusiei care aducea atingere propriei suveranități. Unul dintre motivele pentru care factorii de conducere de la Constantinopol au declarat război Rusiei, în anul 1806, a fost și susținerea răsculaților sârbi în conflictul lor cu sultanul Selim al III-lea. Această situație, însă, putea apărea drept mult mai gravă în ochii înalților dregători otomani, motiv pentru care conduita politicii orientale ruse necesita profunde transformări. Așa cum s-a dovedit ulterior, ambasadorul Stroganov a fost nevoit să dea energie dezmințiri legate de neimplicarea guvernului său în acțiunile conspirative, iar de la Laybach împăratul Alexandru I a emis celebra dezavuare a ambelor mișcări revoluționare izbucnite în Principate (cf. Prokesch-Osten fils, **Dépêches inédites**, Tom. II, p. 89).

evenimentele ce se desfășurau în Principatele Române. Totodată, împăratul Alexandru I nu putea să-și dea acordul pentru intervenția trupelor sultanului fără a-și compomite iremediabil (cel puțin pe termen scurt) influența sa în Țările Române și în rândul populațiilor din Peninsula Balcanică. Aceste considerente, precum și acordurile juridice bilaterale existente între Imperiul Otoman și Rusia, par să fi stat la baza calculului strategice ale acțiunilor episcopului general al Eteriei. În plus, în planul general privind „ridicarea creștinilor din Balcani”, elaborat împreună cu șefii eteriști⁷⁵, la începutul anului 1821⁷⁶, nu este menționat un eventual rol militar al Rusiei, în afara celui privind respectarea scrupuloasă a tratatelor sale cu Imperiul Otoman. De aceea, Alexandru Ipsilanti a rămas impasibil în fața dezavuării pronunțate la Congresul de la Laybach, considerând-o, probabil, o încercare a diplomației ruse de refacere a propriei imagini, în fața presiunilor exercitate de către Marile Puteri. Un argument în acest sens ar putea fi și lipsa oricărei pregătiri a forțelor sale militare pentru confruntarea cu armata otomană și rapida lor dizolvare în apropierea luptei de la Drăgășani. Așadar, intrarea în Principate trebuie să-l fi surprins pe fiul lui Constantin Ipsilanti, care se instalase la Târgoviște, de unde uneltea pentru a pune stăpânire pe întreaga Țară Românească.

Oricum, problema implicării Rusiei trebuie privită nuanțat, luând în calcul răspunderea internațională a statului pentru comportamentul tuturor organelor sale, care se află sub autoritatea sa efectivă⁷⁷. Chiar dacă diplomația țarului a condamnat acțiunile desfășurate în Principate de către Alexandru Ipsilanti și a dat asigurări la Constantinopol în privința neparticipării sale în această insurecție, implicarea membrilor consulatelor ruse (A. Pisani, Al. Pini, Gh. Leventis, Dominic Domnando, I. Nicolopulos, M. Hristaris)⁷⁸ în susținerea mișcării eteriste (din care au și făcut parte) nu poate exclude răspunderea juridică a Rusiei față de actele organelor sale și de cele ale agenților săi. Chiar dacă reprezentanții diplomatici de la Iași și București au acționat cu depășirea atribuțiilor fixate sau contrar instrucțiunilor primite, ei exercitau elemente de autoritate guvernamentală și, prin urmare, înfăptuiau acte în numele Cabinetului de la Petersburg.

Este evident că viața petrecută în Rusia a imprimat o nouă variantă proiectelor de familie. Atenția acordată de autorități, de înalta nobilime, titlul de prinț care i-a fost recunoscut lui Alexandru Ipsilanti⁷⁹, ca și pe cel de general-maior și aghiotant al

⁷⁵ În art. XIII se prevede că „Dacă turcii vor trece Dunărea, ei vor încălca tratatele, și atunci Rusia le va declara război” (cf. Notis Botzaris, **op.cit.**, p. 104).

⁷⁶ Întrucât G.D. Iscriu a demonstrat clar că Tudor n-a făcut parte din Eterie (cf., G.D. Iscriu, **op.cit.**, p. 53-62), putem deduce că planurile elaborate de șefii eteriști, ce priveau ridicarea creștinilor din Balcani, ocuparea Constantinopolului și distrugerea flotei otomane și în care menționau (art. XIII) ridicarea lui Tudor, au fost elaborate la începutul anului 1821 (cf., Notis Botzaris, **op.cit.**, p. 104).

⁷⁷ Mona Pivniceru, **Drept internațional public**, Vol. I, București, 2007, p. 90; Raluca Miga-Besteliu, **Drept internațional public**, Vol. I, București, 2005, p. 140.

⁷⁸ N. Iorga, **Acte și fragmente cu privire la istoria românilor adunate din depozitele de manuscrise ale Apusului**, Vol. II, București, 1896, p. 568.

⁷⁹ G.L. Arș, **On the Life in Russia...**, p. 84.

țarului Alexandru I, toate acestea au făcut din fiul lui Constantin Ipsilanti unul dintre cei mai respectați oameni din Rusia. Putem concluziona că toată această încredere care i-a fost arătată a depășit-o cu mult pe cea acordată fostului domn al Principatelor, chiar în urma a 12 ani de „tant de services, après toutes les preuves de dévouement que ... je n'ai cessé de donner à la cour de Russie”⁸⁰. Această puternică legătură cu Imperiul țarului i-a permis să obțină sprijinul popular de care avea nevoie pentru punerea în practică a idealurilor sale. Deoarece, până la data de 23 februarie 1821, doar s-a acreditat ideea implicării țarului în mișcarea de eliberare a grecilor, declarația⁸¹ oficială a șefului Eteriei, către locuitorii Moldovei, a avut drept scop risipirea oricărei îndoeli cu privire la acest fapt și întărirea sprijinului popular pentru materializarea planurilor sale „bizantine”⁸².

Așadar, acea ridicare a popoarelor creștine din Balcani contra Imperiului Otoman, la care se referă planul general eterist, nu era decât o diversiune de natură a eroda forțele otomane și a-i înlesni lui Alexandru Ipsilanti să pună stăpânire deplină pe Principatele Române. În art. VII din acest act se specifica faptul că „Sârbii trebuie să se revolte înaintea grecilor sau odată cu ei, nu după, căci n-ar mai fi avut cu cine să lupte”⁸³. Totodată, Iordache Olimpiotul conștientiza, într-o scrisoare, din 9 ianuarie 1821, o necesitate practică în acest sens: „pentru planul nostru sunt necesare mai multe alianțe cu fiecare națiune”⁸⁴. De asemenea, ar putea constitui și o „invitație” adresată Marilor Puteri de intervenție în cadrul chestiunii orientale, întrucât principala problemă care s-a pus la comandantul suprem al *Philiki Etairia* (ca și în cazul tatălui său) a fost înlăturarea suzeranității otomane asupra țărilor române⁸⁵, urmând ulterior a

⁸⁰ P.P. Panaitescu, **op.cit.**, p. 102.

⁸¹ „Iar dacă din întâmplare niscaiva diznădăjduiți turci vor năvăli în pământurile noastre, să nu vă înfricoșați întru nimica, căci strașnică putere să află gătită să pedepsească îndrăzneala lor!” (s.n.) (cf., **Documente privind istoria României. Răscoala din 1821**, Vol. II, p. 295).

⁸² După consumarea episodului asasinării lui Camarinos atitudinea eteriștilor din Iași era una confuză, fapt ce a necesitat multă stăruință din partea lui Ipsilanti și Lasanis pentru calmarea spiritelor. Alexandru Ipsilanti, trecând granița din Rusia, îmbrăcat în uniforma de general al armatei țarului și rostind o proclamație în care implica Puterea Nordică, toate acestea reprezentau, în viziunea populației, dovezi indubitabile de complicitate între guvernul de la Petersburg și *Philiki Etairia* (cf., **Documente privind istoria României. Răscoala din 1821**, Vol. IV, p. 96-98, 277, 324, 331 și urm; G.-G. Gervinus, **op. cit.**, p. 153 și urm; Nestor Camariano, **O prețioasă proclamație a eteriștilor adresată popoarelor balcanice**, în *RA*, 1, 1960, București, p. 97). Pentru mai multe informații privind implicațiile utilizării propagandei în Balcani vezi lucrarea lui Ivan Iliev, **Are dreptate sau nu, e patria mea. Propaganda în politica externă a țărilor balcanice (1821-1923)**, București, 2002, p. 11).

⁸³ N. Botzaris, **op.cit.**, p. 103.

⁸⁴ Cf., **Documente privind istoria României. Răscoala din 1821**, Vol. IV, p. 91.

⁸⁵ N. Botzaris, **op. cit.**, p. 23; V. A. Urechia, **op. cit.**, p. 6 și urm; Leonid Boicu, **op.cit.**, p. 143. Într-o scrisoare către împăratul Alexandru I (14/26 martie 1821), comandantul suprem al Eteriei sugera rezolvarea crizei prin implicarea diplomatică a Rusiei „... eu deduc, că m. voastră numai mijlocul îl dezaprobă, nu însă și cererea elinilor [...] adică recunoaște dreptul comunei dorințe a elinilor, dar încă se arată și dispusă a interveni în favoarea lor pe lângă Poarta Otomană” (cf., **Documente privind istoria României. Răscoala din 1821**, Vol. IV, p. 154). Totodată, se arată dispus a depune armele numai după

le transforma într-o bază solidă, care să-i permită a elibera întreg spațiul balcanic. În vederea acestui fapt, statutul intern și regimul juridic al Principatelor, care se prefigurau în viziunea eteristului Ipsilanti, aveau să reprezinte un model pentru popoarele balcanice.

Derularea evenimentelor din anul 1821 au dovedit că Alexandru Ipsilanti n-a avut nici o clipă intenția de a trece Dunărea⁸⁶ și a se îndrepta spre Peloponez, ci a căutat să obțină controlul deplin asupra Principatelor Române. Din aceste motive a respins propunerile bulgarilor de a acționa la Sud de Dunăre⁸⁷ și s-a angajat în serioase „bătălii” politice pentru a-și apropia conducerea Țării Românești⁸⁸, după ce, în prealabil, a reușit să pună stăpânire efectivă pe Moldova. În plus, cum am putea considera dispersarea forțelor sale și trimiterea lui Gheorghe Cantacuzino în Moldova⁸⁹ (în ajunul bătăliei de la Drăgășani) pentru a lua în stăpânire efectivă acest principat, după plecarea precipitată a domnului Mihai Suțu⁹⁰, dacă nu în acest sens ?

Încă de la începutul acțiunii sale în Moldova, fiul lui Constantin Ipsilanti a întreprins o serie de demersuri de subordonare a lui Tudor Vladimirescu, prin intermediul căpitanului de arnăuți, Iordache Olimpiotul. Eșuarea încercării acestuia de raliere a liderului mișcării naționale românești la cauza Eteriei (22 februarie 1821)⁹¹ deschidea opțiunea lichidării sale fizice. Tentativa de asasinat, petrecută la mănăstirea Motru, din inițiativa consulului rus A. Pini și a caimacamului Olteniei, Constantin Samurcaș și pusă în practică de către Hagi Prodan, n-a contribuit nici măcar la intimidarea conducătorului pandurilor⁹². O altă acțiune de compromitere a pozițiilor

recunoașterea autonomiei Greciei, condiție imposibil de realizat, mai ales în absența mijloacelor militare și a intervenției Marilor Puteri, fapt de care Ipsilanti era conștient (**Ibidem**, p.155).

⁸⁶ **Ibidem**, p. 249, 268 și urm.

⁸⁷ Mircea T. Radu, **1821. Tudor Vladimirescu și revoluția din Țara Românească**, Craiova, 1978, p. 178.

⁸⁸ Hurmuzaki, **Documente**, Serie Nouă, Vol. II, **Rapoarte consulare austriece (1812-1823)** din Wiener Haus-Hof und Staatsarchiv, Moldau und Wallachei, Viena, editate sub îngrijirea lui Andrei Oțetea, București, 1967, p. 697 (doc. 654).

⁸⁹ **Documente privind istoria României. Răscoala din 1821**, Vol. IV, p. 186 și urm.

⁹⁰ Fuga în Rusia a domnului Moldovei, după ce spijinise acțiunile șefilor eteriști și de la care primise asigurări certe că va deveni domn al celor două Principate dovedește faptul că interesele sale intrau în contradicție cu cele ale lui Alexandru Ipsilanti. „...că așteaptă ca luminăția voastră să acționați prin Capodistria sau Stroganov ca să ia domnia Țării Românești, după moartea lui Aleco vodă” (cf., **Ibidem**, p. 89).

⁹¹ **Documente privind istoria României. Răscoala din 1821**, Vol. V, p. 273. Este sigur că Iordache Olimpiotul a primit și bani de la Ipsilanti pentru a-l „convinge” pe Tudor Vladimirescu (cf., **Ibidem**, p. 281).

⁹² „Mii-au descoperit mie vicleșugul cel sângeros care ai umblat dumneata a-l face, prin dare de bani, asupra mea și asupra ticălosului norodului rumânesc [...] Iar acum, în loc de mulțumită, umblați dumneavoastră ca să-i pierdeți cu totul de pe fața pământului. Numai mila lui Dumnezeu nu ne-au lăsat! Ci, dupe ce au sosit dumnealui Hagi Prodan aici, cu cuvânt că au fugit de la dumneavoastră, și eu l-am primit ca pe un creștin, apoi s-au apucat de au împărțit, noaptea, întru ascuns, la 270 de sârbi, care sunt cu mine, bani, câte talere 250 și câte 260 de tot omul și la căpeteniile lor câte cinci și câte șasă sute de tot omul, și alte multe făgăduieli făgăduindu-le, cu cuvânt ca să-i tragă de la mine și să-i aducă la dumneavoastră [...] căutându-l, am găsit la dumnealui și contractul dumneavoastră, cel cu multe făgăduieli făcut, precum și o scrisoare a exilenții sale domnul gheeneral și cavalier Pini, făgăduindu-i că, pentru uciderea mea, de la amândoaă prea puternicele împărății va fi mângăiat cu multe mili. [...] pe de

politice și strategice ale lui Tudor s-a consumat prin apropierea trupelor eteriste de București, deși factorii politici din capitala Munteniei s-au străduit să prevină acest fapt⁹³.

Totodată, Alexandru Ipsilanti a utilizat diverse strategii pentru a obține controlul asupra divanului Valahiei, ce au mers de la declarații și demonstrații de încredere până la acțiuni de forță⁹⁴. Retragerea sa la Tîrgoviște nu a însemnat renunțarea la aceste obiective, ci o încercare de revizuire a strategiei și amânarea soluționării problemei până în momentul în care contextul politic îi va fi favorabil. În acest timp s-a străduit să-și consolideze puterea în Țara Românească. A numit ispravnici în județele din Nordul principatului și i-a înlocuit pe cei desemnați de către Tudor⁹⁵. A supus populația la biruri grele și la numeroase rechiziții și a pretins ca Divanul să plătească două milioane de piaștri pentru cheltuielile trupelor sale⁹⁶. Prin vicleșug, a încercat să ocupe mănăstirile din Oltenia, aprovizionate și fortificate de către conducătorul mișcării naționale românești⁹⁷, pentru a-i compromite pozițiile strategice și implicit a-l izola în Sudul țării. Nu a renunțat nici la suprimarea sa fizică și la confiscarea trupelor sale de panduri. În acest sens a acționat abil prin subminarea autorității conducătorului român, „coruperea” pandurilor⁹⁸ și organizarea complotului de către căpitani de arnăuți, Iordache, Farmache, Macedonschi și Hagi Prodan⁹⁹.

Bun cunoscător al efectelor propagandei prin manipularea simbolurilor, în vederea controlării „opinie publice”, Alexandru Ipsilanti și-a înlocuit sigiliul eterist (cu efigia păsării Phoenix), cu o stemă compusă din pajurile îmbinate ale Moldovei și Țării Românești, înconjurată cu o manta de hermină și având deasupra o coroană princiară¹⁰⁰.

o parte m-ai încredințat prin jurământ ca să viu la Craiova, și pe de altă parte, împotriva ai făcut dumneata de ai trimis pe Hagiul ca să mă omoare”(cf., idem, Vol. I, p. 312 și urm).

⁹³ **Ibidem**, p. 376; idem, Vol. II, p. 72-74.

⁹⁴ Hurmuzaki, **Documente**, Serie Nouă, Vol. II, p. 691 (doc. 649), p. 694 (doc. 651); **Documente privind istoria României. Răscoala din 1821**, Vol. I, p. 417; idem, Vol. II, p. 27 și urm.

⁹⁵ „Gheorgache și Farmache cu oștirile lor, au coprins și unile din județele câmpului și au început să strămtoreze stăpânirea lui Theodor și toți aceștia gonind pe ispravnicii cei rânduți de otcârmuirea țării din București, orânduia ei alți ispravnici pe aceia adică carii le da mită și li să fâgăduia să-i îndestuleze cu de toate” (cf., G.D. Iscriu, Natalia Trandafirescu, Marcel Ciucă, Ilie Cristian, **Izvoare narative interne privind revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu**, Craiova, 1987, p. 80; **Documente privind istoria României. Răscoala din 1821**, Vol. IV, p. 189).

⁹⁶ Hurmuzaki, **Documente**, Serie Nouă, Vol. II, p. 667 (doc. 636); **Documente privind istoria României. Răscoala din 1821**, Vol. I, p. 322 și urm.

⁹⁷ Hurmuzaki, **Documente**, Serie Nouă, Vol. II, p. 697 (doc. 654).

⁹⁸ Mircea T. Radu, **op. cit.**, p. 375.

⁹⁹ N. Iorga, **Izvoare contemporane asupra mișcării lui Tudor Vladimirescu**, București, 1921, p. 201-203; G.D. Iscriu, **Revoluția română din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu**, p. 194. Legat de acest aspect, Ivan Petrovici Liprandi, martor al evenimentelor din 1821 îl caracteriza pe liderul Eteriei astfel: „Prințul Ipsilanti era [...] nepăsător, arogant, mândru și timid și pe acei pe care nu-i putea câștiga de partea sa prin promisiuni deșarte și neîntemeiate precum și prin înșelare, căuta să-i piardă prin mijloace ucigătoare”(cf., **Documente privind istoria României. Răscoala din 1821**, Vol. V, p. 292).

¹⁰⁰ Hurmuzaki, **Documente**, Serie Nouă, Vol. III, **Solidaritatea românilor din Transilvania cu mișcarea lui Tudor Vladimirescu**, Editura Academiei, București, 1967, p. 272 (doc. 196).

Or, „această schimbare nu ilustrează oare veleitățile șefului Eteriei de a domni în Principate?”¹⁰¹

Planul enunțat de la Chișinău, în data de 24 octombrie 1820, a fost rodul unor minuțioase calcule politice. De altfel, argumentele sale de a porni mișcarea revoluționară din Principatele Române nu se justifică decât în privința obținerii resurselor materiale necesare. Aversiunea populației față de fanarioți și, implicit, față de greci, îi era familiară încă de pe timpul domniei tatălui său. În plus, ramificațiile Eteriei în Principate nu ofereau prea multe speranțe de reușită. În afară de sprijinul oferit de către domnul Moldovei, Mihai Suțu, care s-a arătat rezervat și și-a păstrat opțiunile deschise, în cazul unei acțiuni consistente și de amploare, Ipsilanti nu dispunea de prea multe baze de acțiune. De aceea, mi se pare evident că miza insurecției sale erau chiar Țările Române.

În acest sens, trebuie făcută o netă distincție între aspirațiile Eteriei și cele ale liderului său. „Confiscarea” direcțiilor de acțiune ale acesteia, impunerea controlului efectiv asupra Consiliului său suprem, disimularea, manipularea, întriga, instigarea la atrocități, crimele săvârșite evidențiază profilul fanariotului care sacrifică totul în numele ambiției de mărire. Nici un vis nu era imposibil de îndeplinit. Într-o perioadă în care avea loc ascensiunea treptată a naționalismului¹⁰², în care se clădeau proiecte național-statale, spiritul fanariotismului balcanic se zbatea cu ultimele forțe să împiedice modernizarea politică a spațiilor aflate sub dominație otomană.

Așadar, Philiki Etairia a eșuat în atragerea indivizilor din toate clasele sociale¹⁰³, cum a eșuat și în atragerea membrilor substanțiali din coloniile de la Londra, Paris, Marseilles, Amsterdam¹⁰⁴. Dar organizația n-a convins nici în Grecia. Acest lucru poate fi pus pe seama conștiinței naționale grecești (dezvoltată dintr-o conștiință etnică, o diferențiere față de toate elementele alteritare), care nu putea coexista cu tendințele „înrobitoare” din programul eteriștilor. Aceste eșecuri au constituit premisele pentru deturnarea scopurilor Societății Prietenilor și canalizarea energiilor sale în slujba ambițiilor medievale ale unei familii¹⁰⁵.

Nu trebuie înțeles că mișcarea de emancipare a grecilor s-a confundat cu anumite etape, precum iluminismul „aristocratic” promovat de Voulgaris și Theotokis, cu acțiunile de regenerare culturală ale lui Rigas, cu Societatea literară greco-dacică, Societatea filomuzelor, sau cu Societatea Prietenilor. Aceste etape au constituit inițiative asumate de către diverși cărturari, patrioți, revoluționari care aparțineau unor variate grupuri sociale. Mișcarea de eliberare neo-greacă a continuat,

¹⁰¹ Cf., Mircea T. Radu, **op.cit.**, p. 370. Totodată, și G.D. Iscriu își exprima rezerva față de intențiile lui Alexandru Ipsilanti de a trece Dunărea și de a porni în lupta de eliberare a Greciei continentale (G.D. Iscriu, **Revoluția română din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu**, p. 336, nota 108).

¹⁰² C.Th. Dimaras, **op.cit.**, p. 188.

¹⁰³ George D. Frangos, **op.cit.**, p. 95.

¹⁰⁴ **Ibidem**, p. 94.

¹⁰⁵ Este vorba despre familia Ipsilanti care a încercat să se ridice deasupra condiției sale, impuse de către sistemul administrativ otoman.

însă, fie independent, fie în colaborare, cu aceste etape. Astfel, s-a creat o atmosferă intelectuală în care au existat, pe lângă polemici științifice¹⁰⁶, pe lângă atitudini ostile față de anumiți autori occidentali, și creații individuale. Unele subiecte privesc toate aspectele vieții grecilor, în timp ce altele se referă la dezvoltarea tehnicilor educaționale în vederea maximizării impactului ideilor noi asupra populației, în general, și asupra elevilor, în special¹⁰⁷.

Semn că burghezia comercială preluase inițiativa regenerării culturale și urmărea, în consecință, consolidarea pozițiilor sale stau mărturie lucrările **Nomarhia greacă, Francanglorusul, Gândurile lui Criton**¹⁰⁸, în care se încerca disocierea fanarioților, clerului înalt de orice legătură cu mișcarea de emancipare a grecilor. Pentru trezirea conștiinței naționale s-a făcut apel la lucrări istorice, ce înfățișau evenimente de dată recentă, care aveau menirea de a orienta speranțele grecilor spre marea putere răsăriteană a Europei¹⁰⁹. De asemenea s-au editat opere ce înfățișau fapte din trecutul grecilor, atât din rațiuni cognitive, cât și din necesitatea dezvoltării unor sentimente de mândrie colectivă¹¹⁰. Dar preocuparea pentru etică a prevalat în epocă. Reînvierea virtuților elenismului clasic s-a realizat prin traducerea și punerea în scenă a pieselor antice grecești¹¹¹. **Satirele**¹¹² și lucrările cu caracter moralizator¹¹³ se

¹⁰⁶ Traducerea de către Codrika a operei lui Fontenelle, **Convorbirile asupra pluralității lumilor** (1794) a dat naștere unei reacții a profesorului Serghios Makreos, de la Școala Patriarhiei, în lucrarea **Trofeul panopliei grecești împotriva partizanilor lui Copernic** (1797), în timp ce Adamantios Corais a scris **Învățătura frățească** (1798), drept replică la **Învățătura părintească**, scrisă, cu câțiva ani înainte, de către clerici la comanda Patriarhiei. Unele studii au căpătat un accent personal, precum **Contra pseudo-filelenilor** a lui Mihail Perdicaris. Astfel de dispute științifice au determinat conturarea unor tabere pro și, respectiv, contra ideilor și filosofilor occidentali (C.Th. Dimaras, **op. cit.**, p. 197).

¹⁰⁷ Accelerarea procesului de regenerare culturală și de formare a conștiinței naționale impuneau dezvoltarea unui învățământ nou, racordat la cel european și care să aibă la bază principii și concepte pedagogice moderne. Preocupările științifice ale lui Iosif Moesiodax, **Tratat de pedagogie** (1779), traducerea unor pasaje din lucrările lui Locke (**Some Thought concerning Education**), Gabriel de Callonas (**Pedagogie**) și Balthasar Gracián y Morales (**El Criticón**) (cf., **Ibidem**, p. 198; Roxane Argyropoulos, **Traductions en grec moderne d'ouvrages philosophiques (1760-1821)**, în *RÉSEE*, X, 2, 1972, p. 366).

¹⁰⁸ C.Th. Dimaras, **op.cit.**, p. 211.

¹⁰⁹ Traducerea de către Spyridonos Papadopoulos a **Istoriei actualului război dintre Rusia și Sublima Poartă** (în șase volume în perioada 1770-1773), a **Istoriei celor doi ani, 1787 și 1788** de către Laverdos (1791), a **Istoriei rezumate a regatului Rusiei** (fără autor, 1787) au contribuit la dezvoltarea unei conștiințe istorice a grecilor (cf., **Ibidem**, p. 213 și urm.).

¹¹⁰ **Douăsprezece cărți de istorie bisericească și politică** de către Athanasios Comnen Ypsilantis, a unei **Istorii a Greciei** de către Ioannis Venizelos, a **Istoriei Ciprului** de către arhimandritul Ciprian, a **Arheologiei grecești** a lui Gheorghios Sakelarios (cf., **Ibidem**, p. 214 și urm.).

¹¹¹ Nicolas Sava Piccolos a scris **Moartea lui Demostene** (jucată la Odessa în anul 1818), Hristopoulos a redactat drama **Ahile**, Gh. Lassanis a tipărit o dramă patriotică **Grecia și străinătatea** și o tragedie **Harmodius și Aristogiton**, în timp ce Ioannis Zambelis a editat tragedia **Timoleon**, iar Gheorghios Russiandis l-a tradus pe Homer (cf., **Ibidem**, p. 220 și urm.; Roxane D. Argyropoulos, **Nicolas Piccolos et la Philosophie néohellénique**, în *Balkan Studies*, 6, 1, 1966p. 235).

¹¹² Poeziile satirice scrise de un grup de intelectuali din Insulele Ionice (Nicolas Cutuzis, Nicolas Logothetis, Antonios Martelaos, Dimitrios Guzelis) au avut darul de a cultiva spiritul critic în rândurile

înscriu în același registru.

Pentru a extinde aria de impact a noilor idei mobilizatoare, pentru a spori șansele de schimbare la nivel național, s-a luat inițiativa fondării la Viena¹¹⁴ a unui organism de presă, *Loghios Ermis* (*Hermes Învățăturii*), care era expresia tendințelor de informare și de uniformizare culturală menite să apropie de societatea greacă „binefacerile” educației. Apariția acestei reviste, la treisprezece ani după dispariția *Ephimeris*-ului, publicație ce purta amprenta lui Rigas¹¹⁵, poate fi considerată ca o revigorare a direcției de lucru a mișcării de emancipare. Primul pas în edificarea unei prese grecești a fost făcut de periodicele: *Ellinikos Tilegraphos* (1812-1836), *Melissa* (1819-1821) și *Kalliope* (1819-1821)¹¹⁶. Modificarea curriculei, sporirea traducerilor, fondarea unui organism de presă, adoptarea unei limbi unitare, toate acestea ilustrează intensitatea, dar și nivelurile de profunzime ale acțiunilor mișcării de eliberare grecești, de la începutul secolului al XIX-lea.

În acest climat educatorul dobândește un rol foarte important. El este atât formator de opinii, cât și „curea” de transmisie a ideilor și principiilor mobilizatoare. Misiunea încredințată de către societate vine în întâmpinarea propriei conștiințe. El este de fapt conducătorul națiunii. Prin formarea de caractere și prin dezvoltarea simțului moral¹¹⁷, opera sa este de influență generală. Toate acestea, alături de preocupările legate de științele naturii, precum și de mediul în care trăiesc grecii¹¹⁸ îl fac un umanist. Așadar, educația militantă, sistematizată, de natură a forma caractere puternice și oameni bine pregătiți pentru conducerea viitoarei Grecii¹¹⁹, era de preferat uneia superficială, care nu se îngrijea decât de suflet.

Dar această pleiadă de intelectuali a avut nevoie, după dispariția lui Rigas, de un simbol călăuzitor, care să le îndrume acțiunile, să le susțină inițiativele, să le aprobe deciziile. Chiar dacă Adamantios Corais nu a dovedit veleități de lider spiritual, cel puțin prin autoritatea sa¹²⁰, a fost un punct de reper cultural față de care s-a raportat

grecilor și de a accentua nemulțumirile față de realitățile existente în Imperiul Otoman (cf., C.Th. Dimaras, *op.cit.*, p. 297).

¹¹³ Dimitrios Darvaris s-a îngrijit de punerea în valoare a **Caracterelor** lui Teofrast (1795) și ale lui Harissios Megdanis (1818), în timp ce Mihail Perdicaris a publicat **Hermilos** sau **Democritheraclitos** (1817).

¹¹⁴ D. Russo, **Elenizmul în România. Epoca bizantină și fanariotă**, în volumul **Studii istorice greco-române. Opere postume**, publicate sub îngrijirea lui Constantin C. Giurescu, de Ariadna Camariano și Nestor Camariano, Tom II, București, 1939, p. 540.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 359.

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 540.

¹¹⁷ În acest sens Dimitrios Catargi a redactat mici tratate, dintre care s-a remarcat **Cunoaște-te pe tine însuți** (C.Th. Dimaras, *op. cit.*, p. 203).

¹¹⁸ Moesiodax a publicat o **Geografie teoretică**, în timp ce Danielas Philippidis în colaborare cu Gr. Constandas, **Geografia modernă** (1791) (cf., *Ibidem*, p. 199).

¹¹⁹ G.L. Arș, **On the Life in Rusia...**, p. 84.

¹²⁰ Mobilizarea grecilor prin lucrări în versuri **Cântec de război** (1800) sau în proză, **Trompeta războinică** (1801), **Ce trebuie să facă grecii în împrejurările actuale. Dialog între 2 greci care au aflat de strălucitele victorii ale Împăratului Napoleon** (1805), sau prin revelarea civilizației Antichității clasice:

intelligenția neo-greacă.

Un aspect important al mișcării de emancipare națională a grecilor a fost reprezentat de *Megali Idea*. Unii istorici le-au atribuit fanarioților diferite planuri¹²¹ de refacere a Imperiului Bizantin pe ruinele celui otoman, în virtutea puternicei lor legături cu Bizanțul și, mai înainte de acesta, cu Antichitatea clasică.

Nu pot să cred că „aristocrația” greacă a conceput un plan conspirativ atât de grandios precum era refacerea Imperiului Bizantin și care să se regăsească în mod constant în prim-planul agendei sale politice. *Megali Idea* era doar o stare de spirit care alimenta, prin legătura cu trecutul, supremația în lumea greacă.

Chiar dacă educația lor a avut la bază tradiția bizantină, chiar dacă au fost „hrăniți” cu idealurile imperiale creștin-ortodoxe, nu putem accepta faptul că și-au pus constant viața în primejdie, că au măcinat din interior stăpânirea „uzurpatorului turc”, că au uneltit în mod deschis pentru prăbușirea Imperiului Otoman în numele unei idei utopice și fără fundament.

Există și excepții. Acestea, însă, sunt ambiții individuale sau de familie, și nicidecum un proiect constant al grupului social¹²². Aflându-se în diferite structuri ale administrației centrale și într-un contact permanent cu diplomația europeană, fanarioții au fost în măsură să cunoască îndeaproape cronicitatea decăderii statului sultanului, precum și gradul său de dependență față de sistemul european. Cel mult putem accepta că ideile de refacere a statului bizantin, însă adaptat realităților interne și conjuncturii politice internaționale, erau doar un plan de rezervă, în fundalul opțiunilor de supraviețuire ale „aristocrației” din Fanar¹²³.

Adoptarea vulturului bicefal ca stemă a unor domni din Moldova și Țara Românească, patronajul artelor și învățământului, angajarea profesorilor străini, sponsorizarea unor traduceri, editarea unor coduri de legi, toate acestea se înscriu în tendințele fanarioților de fundamentare a legitimității lor politice. Totodată încercau să ateste reflexul european al absolutismului luminat, mascând, însă, limitările impuse de statutul juridic al statelor încredințate temporar spre administrare. Se pare că grupul

Operele politice și morale (Aristotel), **Gorgias** (Platon), **Memorabilele** (Xenofon), părți din operele lui Esop, Marc Antoniu, Iliada, precum și comentarii critice din lucrările lui Isocrate, Plutarh și Strabon.

¹²¹ Realizarea unui condominium prin preluarea întregii puteri politice de către fanarioți, urmând ca otomanii să dețină doar puterea militară, la baza statului fiind civilizația elenă.

¹²² Nicolae Mavrocordat, pentru a-și asigura tronurile de la Iași și București în familia sa, a pretins crearea unei dinastii imperiale de drept ce cuprindea ambele Principate. La fel a procedat și Grigore al II-lea Ghica (pe mormântul său de la mănăstirea Sfântul Pantelimon, de lângă București, se păstrează și astăzi atât, stemele reunite ale Moldovei și Țării Românești, cât și acvila bicefală), legitimându-și acțiunea în baza celor 20 de ani de domnie aproape neîntreruptă (cf., Dumitru Năstase, **op.cit.**, p. 32 și urm). Cele mai concrete și ample acțiuni, însă, au fost dezvoltate de către familia Ipsilanti de-a lungul a trei generații (cf., **Ibidem**, p. 37 și urm; G.L. Arș, **On the life in Russia...**, p. 80).

¹²³ Unii autori încearcă să acrediteze ideea că elenismul bizantin reprezenta contribuția Bisericii și a fanarioților la mișcarea de emancipare națională și că reînvierea tronurilor Paleologilor și Cantacuzinilor „echivala cu o serioasă ideologie națională” (cf., George D. Frangos, **op.cit.**, p. 90). Se avea în vedere, așadar, un imperiu multi-național, fondat pe dominația „aristocrației” și comuniunea religioasă.

social care se revendica, în mod credibil, drept continuatorul Bizanțului deținea și supremația în lumea greacă. Conflictul declanșat în acest sens cu Patriarhia din Constantinopol¹²⁴, în vederea „confiscării” ascendenței bizantine asumate de către aceasta, încă de la 1453, avea să fie câștigat de către funcționarii sultanului¹²⁵. Victoria se explică prin numeroasele lor pârgii și mijloace politice, precum și prin ajutorul, mai mult sau mai puțin conștient, furnizat de către scrierile și traducerile cu caracter anticlerical ale unor cărturari iluminiști, aflați sub protecția unor domni fanarioți¹²⁶.

Dar aceste planuri aventuroase au fost redimensionate și ajustate, atât în funcție de entuziasmul epocii, cât și de apartenența autorului la un anumit grup social. Deși fondată pe spiritul de toleranță și solidaritatea „pentru Legi și pentru Patrie”¹²⁷ și având printre obiectivele principale respectarea drepturilor naturale, federația balcanică preconizată de Rigas dădea întâietate grecilor. Vorbind despre teritoriile Rumelia, Asia Mică, insulele mediteraneene, Țara Românească și Moldova în termeni de Patrie, Rigas urmărea trezirea unor emoții doar co-naționalilor săi. În plus, programul său cultural¹²⁸ nu se adresa popoarelor de la nord și sud de Dunăre. În ciuda egalității cetățenilor în fața legii, a descentralizării puternice, precum și a încurajării particularismelor locale¹²⁹, viziunea lui Rigas asupra conformației etatice a grecilor se apropie de *Megali Idea*¹³⁰. Această federație balcanică, în forma unui pan-elenism, pare a indica, în conținutul *Proclamației* revoluționare¹³¹, o tendință de refacere a Imperiului Bizantin, însă, pe o structură modernă, democratică¹³². Probabil

¹²⁴ A. de Juchereau de Saint Denys, **Revolutions de Constantinople, en 1807 et 1808, precedes d'observations generals sur l'état actuel de l'Empire Ottoman**, vol. I, Paris, 1819, p. 154.

¹²⁵ „Aristocrația” din Fanar a ajuns să influențeze semnificativ viața politică, spirituală și economică a grecilor. De aceea, spre sfârșitul perioadei pre-revoluționare reprezentanții burgheziei au încercat să-i determine a-și pune serviciile în slujba mișcării naționale de eliberare.

¹²⁶ Evghenios Voulgaris a fost protejat de către Alexandru Mavrocordat Firaris, în timp ce Nikephoros Theotokis s-a aflat sub patronajul politic și spiritual al domnului Grigore al-III-lea Ghica (C.Th. Dimaras **op.cit.**, p. 190 și urm.).

¹²⁷ Cf., Rigas Velestinlis, **Proclamația revoluționară, Drepturile omului, Constituția, Thuriros**, București, 1999, p. 23.

¹²⁸ Etapele acțiunii culturale ale lui Rigas s-au aflat într-o continuitate logică, firească și nu au existat clivaje între fiecare dintre aceste momente.

¹²⁹ Probabil că națiunea greacă putea conviețui, în concepția lui Rigas, împreună cu celelalte popoare din Balcani, factorul de coeziune fiind reprezentat, se pare, de către comunitatea religioasă. Numai că din Evul Mediu ortodoxia nu mai reprezenta elementul de legătură între etnicii balcanici, în lupta lor contra otomanilor.

¹³⁰ A. J. Panayotopoulos, **op.cit.**, p. 335.

¹³¹ **Proclamația revoluționară**, ce a preluat lozincă Revoluției franceze din 1789, „Libertate-Egalitate-Fraternitate”, se intitula **Noul guvernământ al locuitorilor din Rumelia, din Asia Mică, din insulele mediteraneene și din Țara Românească și Moldova** (cf., Rigas Velestinlis, **op. cit.**, p. 23).

¹³² Statul preconizat de Rigas trebuia în fapt să reformeze întreaga structură a Imperiului Otoman: „Poporul, Urmas al Elinilor, care locuiește în Rumelia, în Asia Mică, în insulele mediteraneene, în Țara Românească și Moldova, și toți cei care gem sub nesuferita tiranie a dezgustătorului despotism otoman, sau care au fost siliți să plece în regate străine pentru a scăpa de jugul greu și împovărat al acestuia, toți aceștia, zic, creștini și turci, fără nici o deosebire de religie (...), socotind că tiranul, numit Sultan, a căzut de-a binelea în cele mai spurcate pofte trupești, s-a înconjurat de eunuci și curteni fără de învățătură și

că națiunea greacă putea conviețui, în concepția lui Velestinlis, împreună cu toate celelalte popoare din Balcani, factorul de coeziune fiind reprezentat, se pare, de către comunitatea religioasă¹³³. Numai că, încă din Evul Mediu, ortodoxia nu mai reprezenta elementul de legătură între etnicii balcanici, în lupta lor contra otomanilor. Astfel că, în anul 1821, Alexandru Ipsilanti n-a întrunit adeziunea pe care o scontase întrucât programele culturale ale *intelligenției* au contribuit la conturarea unei identități naționale grecești.

Așadar, mișcarea de emancipare a grecilor și-a atins unul dintre principalele obiective, dezvoltarea unei conștiințe naționale, în ciuda unor păreri contrare ale unor membri marcanți ai săi¹³⁴. Maturitatea atinsă de elenism, în preajma anului 1821, avea să-i permită angajarea luptei fizice cu statul otoman, în vederea edificării sale etatice.

The Greek Movement for National Emancipation (1789-1821).

Stages, Evolution, Characteristics (II)

Summary

This is how the the Greek-Dacian Literary Society, the Philomousis Etairia, the Philki Etairia came to support the organization of the Greek movement of liberation. The cultural progress caused by the tireless undertakings of the *intelligentsia* paved the way for the expansion of further action at a political level. The tendency of the radical wing of the Society of Friends to revive the Byzantine Empire triggered the onset of revolutionary ongoings in Moldavia and Wallachia, upon which occassion Alexandru Ipsilanti hoped to accomplish the plans of family greatness he entertained.

sângeroși, a dat uitării și a batjocorit omenia, inima i s-a împietrit împotriva neîntinării, și cel mai frumos regat din lume, care este proslăvit de către înțelepții de pretutindeni, a căzut într-o atât de respingătoare neorânduială încât nimeni, de orice stare socială și de orice religie, nu mai este sigur nici pe viața sa, nici pe cinstea sa, nici pe proprietățile sale. [...] Acest popor, zic, nefericit până acum, văzând că toate obidirile și năpastele sale, lacrimile sale de toate zilele și ruina sa purced dintr-o ocârmuire rea și de tot nefolositoare, din lipsa unor legi bune... De aceea, pentru ca toți locuitorii laolaltă să poată compara, cu ochi mereu veghetor, faptele ocârmuirii cu țelul legislației lor sociale, scuturând cu bărbăție mârșavul jug al Despotismului și îmbrățișând preascumpa Libertate a glorioșilor lor strămoși, ca să nu se lase nădăjduind de acum înainte să fie împilați ca sclavi de către o tiranie inumană; [...] pentru ca judecătorii să cunoască în chip deslușit care este datoria lor inevitabilă față de locuitorii liberi, când aceștia sunt judecați.” (cf., **Ibidem**, p. 23 și urm.).

¹³³ Totodată este posibil ca Rigas să fi mizat pe ajutorul românilor, bulgarilor, sârbilor, muntenegrenilor în vederea asigurării succesului în lupta contra Imperiului Otoman, la fel cum, mai târziu, programul Eteriei a contat pe același tip de susținere.

¹³⁴ C.Th. Dimaras **op.cit.**, p. 260.